

DWÓCH BISKUPÓW KAMIENSKICH Z RODU VON SACHSEN-LAUBENBURG (Jan I i Magnus)

Dwadzieścia lat minęło od momentu, gdy papież Paweł VI bullą *Episcoporum Poloniae Coetus* powołał do życia diecezję szczecińsko – kamińską. W Szczecinie, na nowej stolicy biskupiej zasiadł 8 X 1972 r. pierwszy jej ordynariusz ks. dr Jerzy Stroba. Choć nie przejmował tej stolicy bezpośrednio od żadnego poprzednika, to nie był on jednak pierwszym w dziejach arcybiskupem tych ziem. W jego osobie odnowiony został i zyskał zarazem następcę czterystuletni poczet biskupów pomorskich (wolińskich) i kamińskich. Nowo utworzona diecezja weszła w skład tysiącletniej prawie metropolii gnieźnieńskiej. Kiedy spojrzeć jednak w przeszłość, widocznym się staje, iż arcybiskupi gnieźnieńscy nie sięgali nigdy swą władzą metropolitalną na ziemię Pomorza Zachodniego. Wykorzystując fakt istnienia licznych i bliskich powiązań łączących biskupstwo kamińskie z polską prowincją kościelną, starali się oni poddać biskupów pomorskich swemu zwierzchnictwu. Trwający przez wieki spór faktycznie nigdy nie znalazł ostatecznego rozwiązania i dopiero zwycięstwo Reformacji na Pomorzu i przekształcenie diecezji kamińskiej w administracyjną jednostkę terytorialną ewangelickiej organizacji kościelnej, samo przez się zakończyło pradawny konflikt jurysdykcyjny.

Wspomniana powyżej bulla z 28 VI 1972 r., a zwłaszcza bulla papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus* z 25 III 1992 r., kreująca metropolię szczecińsko – kamińską, rozwiązały ostatecznie kwestię zwierzchności metropolitalnej na tych ziemiach. W tym kontekście żywszych barw nabiera dawny spór o egzempcję, którego moment kulminacyjny przypadł na okres rządów biskupich Jana I von Sachsen-Lauenburg. Postaci jego antagonistów w tym konflikcie, tak duchownych (arcybiskup Jakub II Świnka), jak i świeckich (król Kazimierz III Wielki) doczekały się w polskiej historiografii obszernej bibliografii. Tymczasem osoba biskupa Jana I występuje wprawdzie na kartach licznych prac, tak z zakresu historii Kościoła, jak i historii prawa kanonicznego, stanowi tam jednakże drugoplanowy obiekt zainteresowań autorów względem zasadniczej treści pracy. Nie będzie więc naszym trudem pójście śladem dokonań biskupa Jana I i przedstawienie jego życia, posługi biskupiej i działalności politycznej na tyle obszerne, na ile pozwalają na to zachowane dokumenty z jego epoki.

Jan von Sachsen-Lauenburg urodził się w 1317 r. jako najstarszy syn Eryka I z dynastii askańskiej, księcia sasko-lauenburskiego na Ratzeburgu, i Elżbiety, córki Bogusława IV, księcia pomorskiego na Wołogoszczy. Gniazdem rodowym dynastii askańskiej był zamek Askanien (Ascharen), wznoszący się na wschodnim pogórzu gór Harzu (Saksonia). Ród ten wkroczył na widownię dziejów z końcem XI wieku w osobie Albrechta

(+ 1080), hrabiego Ballenstadt i Orlamünde, od którego to protoplasty dzieliło Jana osiem pokoleń. Przyszły biskup od wczesnych lat życia związany był ze stanem duchowym. Już w wieku 14 lat otrzymał święcenia subdiakonatu. Terenem działalności kościelnej Jana von Sachsen-Lauenburg była od samego początku diecezja kamieńska, mimo iż w samym Ratzeburgu istniało biskupstwo od 1154 r. Niewątpliwie przyczyną takiego stanu rzeczy było bliskie pokrewieństwo Jana z książętami zachodniopomorskimi, jak też starodawne więzi łączące stolice biskupie w Kamieniu i Ratzeburgu. Zasiadający w tym czasie na tronie biskupim w Kamieniu Fryderyk von Eickstädt, bliski współpracownik i zarazem przyjaciel książąt pomorskich, szybko zwrócił uwagę na wyróżniającego się stanowczością i energią krewniaka Gryffitów. Mimo bardzo młodego wieku Jana, biskup powierzył mu odpowiedzialne stanowisko archidiacona dyمیńskiego. Zapewne w związku z tą nominacją Jan przyjął święcenia diakonatu. Sprawowany urząd archidiacona dyمیńskiego, z którym wiązała się godność w kamieńskiej kapitule katedralnej, tudzież książęce pochodzenie, uczyniły go jedną ze znakomitszych postaci w diecezji, predysponując zarazem do objęcia w przyszłości rządów po biskupie Fryderyku. Dlatego też, gdy latem 1343 r. Fryderyk von Eickstädt przesłał na ręce papieża Klemensa VI swą rezygnację z obowiązków biskupa diecezji kamieńskiej, papież – korzystając z prawa rezerwacji – bullą z 3 IX 1343 r. mianował nowym pasterzem Kościoła kamieńskiego właśnie Jana von Sachsen-Lauenburg (biskup Fryderyk zmarł niebawem: 6 XII 1343 r.).

Młody biskup wkrótce po objęciu rządów zmuszony był zająć się drażliwą sprawą przynależności metropolitalnej biskupstwa kamieńskiego. Pomimo uzyskania w 1188 r. egzekucji papieskiej, pozostawało ono w ścisłej łączności z metropolią gnieźnieńską, czego najbardziej spektakularnym symbolem był denar św. Piotra, pobierany z diecezji kamieńskiej przez kolektorów papieskich w ramach świętopietrza składanego przez polską prowincję kościelną. Konflikt między Gniezmem a Kamieniem, załagodzony za rządów biskupa Fryderyka von Eickstädt, rozgorzał pod koniec 1343 r. z nową siłą. 1 XII 1343 r. papież Klemens VI przyznał królowi Polski Kazimierzowi Wielkiemu prawo pobierania przez najbliższe dwa lata dziesięciny ze wszystkich dóbr duchowieństwa w gnieźnieńskiej prowincji kościelnej dla wsparcia walk prowadzonych z Tatarami, Rusinami i Litwinami. W bulli papieskiej wymienione zostało jako zobowiązane do uiszczania owej daniny również biskupstwo kamieńskie. Późniejsze wydarzenia wskazują na to, iż biskup Jan, nie zgadzając się z decyzją Stolicy Apostolskiej, zdecydowanie przeciwstawiał się pobieraniu dziesięciny z ziem swej diecezji. 3 V 1344 r. papież skierował do nowo mianowanego legata i nuncjusza, a zarazem kolektora na Polskę i Węgry Arnolda de la Caucina bullę, w której zawarte zostały szerokie pełnomocnictwa, mające umożliwić ściągnięcie daniny z biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego. Wyraźnie podkreślono, że obydwie diecezje wzbrańały się dotychczas przed opłatą jakichkolwiek należności względem Stolicy Apostolskiej.

15 VII 1344 r. Klemens VI przesłał na ręce arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarostawa specjalne rozkazy i pełnomocnictwa odnośnie do egzekucji denara św. Piotra w biskupstwie kamieńskim i lubuskim, polecając zastosować względem opornych najsurowsze kary kościelne. Równocześnie papież zezwolił arcybiskupowi zwrócić się o pomoc do władzy świeckiej w przypadku czynnego oporu ze strony wymienionych diecezji. Cała ta akcja ze strony papieża, włącznie z nałożeniem interdyktu na biskupstwo kamieńskie, nie zdołała wprawdzie zmienić postawy biskupa Jana, mającego za sobą poparcie duchowieństwa i mieszkańców diecezji, jednakowoż przyczyniła się do podjęcia przez biskupa kamieńskiego próby pogodzenia się z Ojcem Świętym. Jako okazję do przedstawienia papieżowi bezpośrednio swych racji wykorzystał złożenie daniny należnej kamerze papieskiej od każdego nowo mianowanego hierarchy Kościoła przy okazji objęcia godności. W lecie 1345 r. wyruszyła z Kamienia do Awinionu delegacja mająca

złożyć papieżowi należną daninę i równocześnie dostarczyć pisemny wywód prawny, dowodzący niezależności biskupstwa kamieńskiego od jakiegokolwiek metropolity. Autorem obszernego wywodu zatytułowanego *Notula satis notabilis de Pomeranorum et Stetinsium ac Rugiae principatu* był wchodzący w skład poselstwa brat Angelus, lektor klasztoru augustiańskiego w Stargardzie. Dotarwszy do Awinionu posłowie biskupa Jana wpłacili do kamery papieskiej 2212 florenów i 50 groszy papieskich, zaś brat Angelus przedłożył swe uczone dowodzenia. 29 VIII 1345 r., prawdopodobnie jeszcze za pobytu delegacji w Awinionie, papież Klemens VI wydał bullę, na mocy której biskup i kapituła kamieńska zostali zwolnieni z obowiązku płacenia daniny Kazimierzowi Wielkiemu. Jednakowoż decyzja papieska dotyczyła tylko i wyłącznie jednorazowo należnej w 1343 r. dziesięciny, nie wspominała zaś ani słowem o sprawie świętopietrza i wiążącego się z nim zagadnienia przynależności metropolitalnej stolicy biskupiej w Kamieniu. Bulla Klemensa VI nie spełniła oczekiwań biskupa Jana, a nadto wywołała sprzeciw ze strony arcybiskupa gnieźnieńskiego, który – nie zważając na orzeczenie papieskie – nadal ściągał daniny z ziem biskupstwa kamieńskiego, nakładając na opornych surowe kary. W związku z tym biskup Jan wniósł na jesieni 1346 r. obszerną skargę do Stolicy Apostolskiej. Papież, uwzględnivszy zażalenie biskupa kamieńskiego, powierzył rozpatrzenie zarzutów pismem z 12 XI 1346 roku biskupowi hawelberskiemu Burghardowi I von Bardeleben, przydając mu do pomocy prepozyta głogowskiego i dziekana lubuskiego. W tymże piśmie Klemens VI zaznaczył, że pobieranie dziesięciny z dóbr biskupa i kapituły kamieńskiej wbrew jego wcześniejszym decyzjom jest wykroczeniem podlegającym karom kościelnym.

Tymczasem jednak biskup Jan nie ograniczał się w swym sporze z metropolitą gnieźnieńskim jedynie do drogi prawnej, lecz zebrawszy zbrojnych najechał w 1346 r. dobra arcybiskupie graniczące na rzece Kamionce z ziemiami biskupstwa kamieńskiego. Podczas wyprawy wojska Jana von Sachsen-Lauenburg spaliły doszczętnie Małą Cerkwicę i Wawrzyskowo, liczne inne wsie złupiono, wielu poddanych arcybiskupa wzięto w niewolę nie bez przelewu krwi, zaś bydło i mienie ludności uwieziono jako łup. Wobec tak dramatycznych wydarzeń na przełomie listopada i grudnia napłynęła do Awinionu skarga arcybiskupa Jarosława. Pismem z dnia 8 XII 1346 r. Klemens VI polecił Mikołajowi I, opatowi zwierzchniemu norbertanek z Żukowa, Eberhardowi z Elbąga, opatowi cystersów w Oliwie, oraz Stanisławowi, opatowi cystersów w Pelplinie, zbadanie powyższej sprawy i przesłuchanie świadków zdarzeń. Nie zachowała się niestety żadna wzmianka o działaniach podjętych przez wyznaczonych opatów. Tymczasem stan konfliktu zbrojnego utrzymywał się zapewne przez cały rok 1347, a być może i 1348. Dopiero zawarty w 1349 r. przez biskupa kamieńskiego i króla Polski pokój położył kres zmaganiom orężnym i załagodził na okres prawie 11 lat spór między biskupem Janem i arcybiskupem Jarosławem.

Pokój z królem polskim był bardzo na rękę biskupowi Janowi von Sachsen-Lauenburg, który w tym właśnie czasie zaangażował się w konflikt zbrojny na terenie Marchii Brandenburskiej, opanowanej i rządzonej przez samozwańca, podającego się za zmarłego w 1319 r. margrabiego Waldemara. Nominalny władca Brandenburgii Ludwik VI Wittelsbach podejmował liczne starania celem odzyskania rzeczywistej władzy. Zawarł sojusz z biskupem Janem i księciem wołogoskim Wacławem V, przede wszystkim zaś uzyskał pomoc zbrojną króla duńskiego Waldemara IV. Wiosną 1349 r. biskup Jan i książę Wacław V najechali orężnie dobra biskupa lubuskiego Apeczki de Frankenstein – sojusznika samozwańczego margrabiego. Kolejne rozejmy z 13 IX 1349 r. i 2 II 1350 r. nie zakończyły definitywnie sporu, bowiem walki z Pseudo-Waldemarem trwały aż do 1354 r., kiedy to już tylko nieliczne miasta Marchii dochowały wierności samozwańcowi. Jednakowoż gdy stało się jasnym, iż sprawa samozwańczego margra-

biego jest już przegrana, trwające w oporze grody oddały się z początkiem 1354 r. w opiekę księżętom wołoskim. Wydarzenie to legło u podstaw nowego konfliktu między margrabią Ludwikiem VI a Bogusławem V i jego braćmi: Barnimem IV i Warcisławem V.

Tymczasem biskup Jan, wykorzystując zaangażowanie książąt wołoskich w sporze z Marchią Brandenburską, postanowił urzeczywistnić swój zamiar utworzenia niezawisłego księstwa biskupiego z ziem własnych i kapituły kamieńskiej. W tym celu zawarł 18 III 1354 r. w Drawsku sojusz z Ludwikiem VI Wittelsbachem, skierowany przeciw młodym Gryfitom wołoskim. Biskup kamieński zobowiązał się wówczas dostarczyć margrabiemu 200 zbrojnych na walkę z Bogusławem V i jego braćmi, obiecując równocześnie samemu uczestniczyć w walkach z nimi. Jednakże do zmagających się nie doszło wobec zawartego 22 V 1354 r. przymierza książąt wołoskich z margrabiami Albrechten i Waldemarem von Anhalt, bowiem Ludwik Wittelsbach nie czuł się na siłach zaatakować sprzymierzonych władców. Wobec takiej zmiany w polityce margrabiiego, biskup Jan pozostał osamotniony w otwartym konflikcie z Bogusławem V, Barnimem IV i Warcisławem V. Podjął więc grę na zwłokę oczekując, że przygaśły konflikt o miasta brandenburskie niebawem odrodzi się. Gdy jednak w marcu 1355 r. dotychczas nieprzejednani wrogowie margrabiiego Ludwika VI – książęta Albrecht i Waldemar von Anhalt – ułożyli pokojowo swe stosunki z nim, perspektywa wciągnięcia Bogusława VI i jego braci w wir nowych walk odsunęła się na dalszą przyszłość. Kontynuowanie w takich warunkach frondy przeciw księżętom wołoskim groziło poważnymi następstwami politycznymi. Biskup Jan zdając sobie sprawę, iż jedynie o własnych siłach nie jest w stanie sprostać potężze wołoskim Gryfitom, ukorzył się przed nimi 19 VI 1359 r. w Kamieniu, oddając siebie, kapitułę katedralną i całe biskupstwo pod opiekę książąt. Biskup Jan zmuszony był oficjalnie potwierdzić zwierzchnią władzę książąt pomorskich nad biskupstwem kamieńskim, tudzież uznać ich prawo do zatwierdzania w przyszłości nowo wybranych ordynariuszy diecezji. Powyższe postanowienia zawarte zostały w *Statutach Kapituły Kamieńskiej* ogłoszonych w związku ze zjazdem książąt i rycerstwa pomorskiego w Kamieniu (29 VI 1356 r.). W statutach tych biskup kamieński określony jest jako *Summus Plebanus et supremus consiliarius dominorum Ducum Pomeraniae*. Wydarzenia roku 1356, będące zwycięstwem młodych książąt wołoskich, a zarazem klęską ambitnych planów biskupa Jana zmierzających do uwolnienia władzy biskupa i kapituły katedralnej spod panowania panów na Wołoszycy, zaniepokoiły księcia szczecińskiego Barnima III, dotychczasowego sojusznika biskupa Jana von Sachsen-Lauenburg. Stawił się on 12 X 1356 r. w Kamieniu przed biskupem Janem i kapitułą i złożył przysięgę, w której obiecał (...) *episcopum, capitulum et ecclesiam Caminensem in omni ipsorum iure proprietate et libertate dimittere fovere et perseverare*. Wiosną 1359 r. spór o miasta brandenburskie rozgorzał na nowo. Margrabiowie Ludwik VI i Otto V oblegli jedno z nich (Pozdewolk), lecz zostali krwawo odparci przez zdążających z odsieczą książąt wołoskich. Obie strony konfliktu wyczerpane długotrwałymi zmaganiem zawarły 11 VI 1359 r. pokój, do którego został przyjęty także biskup Jan von Sachsen-Lauenburg. Na mocy tegoż pokoju miasta brandenburskie pozostały przy władcach Pomorza Zachodniego.

Rok 1360 przyniósł z sobą odrodzenie nie rozwiązane dotychczas sporu o przynależność metropolitalną biskupstwa w Kamieniu. Cztery lata wcześniej 25 X 1356 r. papież Innocenty VI oficjalnie rozszerzył władzę swego legata w Polsce Arnolda de la Caucina o obszar biskupstw we Wrocławiu, Kamieniu i Lubuszu. Owo wyszczególnienie diecezji kamieńskiej poza polską prowincją kościelną świadczyło o dużym zaawansowaniu starań biskupa Jana o uznanie bezpośredniej zależności od Stolicy Apostolskiej, a zarazem stanowiło ostrzeżenie i przynaglenie do działania dla rzeczników jedności die-

cezji kamieńskiej z metropolią w Gnieźnie. W związku z tym 27 VII 1360 r. król Polski Kazimierz wystosował do papieża Innocentego VI obszerną suplikę, w której zawarł szereg spraw o pierwszorzędnym znaczeniu dla Królestwa Polskiego, przy czym na samym początku umieścił kwestię przynależności biskupstw w Kamieniu i Chełmży do polskiej prowincji kościelnej. Papież, odpowiadając na ten punkt supliki, jeszcze w tym samym roku powierzył prowadzenie powyższej sprawy Mikołajowi Capocci, kardynałowi tytularnemu św. Witalisa. Przez ponad rok nie podjął on żadnych zdecydowanych kroków w sprawie biskupstw pomorskich, dopiero ponaglony przez posta króla Polski w Awinionie Jana z Ruszczy, wystosował 9 IV 1362 r. zawiadomienie o rozpoczęciu procesu do całego duchowieństwa pomorskiego, wzywając wszystkich do stawienia się w razie potrzeby przed pełnomocnikami kardynała celem złożenia zeznań. Niewiele wiadomo o samym przebiegu procesu. Biskupa Jana von Sachsen-Lauenburg reprezentowali w Awinionie m.in. Herman von Brakel i Herman Grimm, duchowni diecezji kamieńskiej. Gdy ci zmarli w końcu lat sześćdziesiątych, przedstawicielem biskupa Jana został kanonik Henryk Werner, kapelan króla Danii Waldemara IV. Proces toczył się bardzo powoli, tymczasem 26 VII 1368 r. zmarł prowadzący go kard. Mikołaj Capocci. Po jego śmierci papież Urban V powierzył dalsze kierowanie procesem Bernardowi de Bosqueto, kardynałowi tytularnemu Świętych XII Apostołów Bernardowi de Bosqueto. Wyrok w I instancji, korzystny dla biskupstwa kamieńskiego, wydany został 1 IX 1371 r. przez trzeciego już z kolei delegata papieskiego Filipa de Cabassole, kard. tyt. Św. Marcelina i Piotra.

Niestety, biskup Jan von Sachsen-Lauenburg nie dożył tego dnia, gdyż zmarł w maju 1370 r. (przed 29 V, kiedy nowym pasterzem Kościoła kamieńskiego został Filip Lumpach von Rehenberg). Doczesne szczątki Jana von Sachsen-Lauenburg spoczęły w podziemiach prezbiterium kamieńskiej katedry pw. św. Jana Chrzyciela. Płyta z grobowca biskupa Jana przetrwała do dzisiejszych czasów w krużgankach kościoła katedralnego jako jedna z najstarszych i zarazem najlepiej zachowanych płyt nagrobnych w katedrze kamieńskiej.

Tymczasem kolejne pomysły dla biskupstwa w Kamieniu wyroki w II i III instancji ogłoszone były kolejno 26 I 1375 r. i 6 IX 1376 r. Wreszcie 13 VII 1380 r. papież Urban VI wydał *Executorium*, w którym ostatecznie potwierdził bezpośrednią podległość diecezji kamieńskiej Stolicy Apostolskiej, zabraniając przy tym arcybiskupom gnieźnieńskim podnosić kiedykolwiek w przyszłości pretensje do zwierzchnictwa nad biskupstwem św. Jana Chrzyciela w Kamieniu. Tym samym spór, prowadzony z taką energią, zdecydowaniem, a czasami i bezwzględnością przez biskupa Jana von Sachsen-Lauenburg, zakończył się pełnym zwycięstwem jego racji, choć sam tego nie dożył.

Jan von Sachsen-Lauenburg, mimo iż przez cały czas zasiadania na stolicy biskupiej nieustannie zaangażowany był w liczne spory polityczne, nie zaniedbywał swej diecezji, troszcząc się o rozwój sieci kościołów i parafii na jej obszarze. Wiele uwagi przykładął także do kwestii zabezpieczenia w dobra materialne erygowanych przez siebie świątyń i klasztorów. Większość obiektów sakralnych powstałych na obszarze biskupstwa kamieńskiego w czasie rządów biskupa Jana von Sachsen-Lauenburg pochodziła z fundacji księcia szczecińskiego Barnima III, wiernego sprzymierzeńca biskupa w okresie jego zmagania z arcybiskupem Jarosławem, tudzież z książętami wołogoskimi. Najwcześniejszą z owych fundacji był kościół zamkowy pw. św. Ottona w Szczecinie, przy którym w październiku 1346 r. biskup Jan erygował kolegiatę z 12 kanoniami. Powstanie kościoła pw. św. Ottona poprzedzone było groźnym konfliktem pomiędzy księciem a patrycjatem miejskim, w którego zakończeniu biskup Jan odegrał niepoślednią rolę. Spór wybuchł na tle budowy książęcego „domu kamiennego” w nadodrzańskim grodzie. Pa-

trycjat Szczecina dopatrzył się w tej inwestycji zagrożenia swych swobód, wobec czego spowodował zburzenie wznoszonych zabudowań przez uzbrojony tłum mieszczan (latem 1346 r.). W tej sytuacji książę Barnim III zwrócił się do sądu feudałów zachodniopomorskich, na czele którego stanęli biskup Jan von Sachsen-Lauenburg i książę słupski Bogusław V. 24 VIII 1346 r. wydali oni wyrok korzystny dla księcia, w którym zobowiązali miasto m.in. do odbudowy własnym sumptem książęcego dworu. Jeszcze w tym samym roku zaczęto wznosić kościół zamkowy, przy którym książę Barnim III fundował dnia 8 X 1346 r. wspomnianą powyżej kolegiatę kanoniczną. Równocześnie trwały w Szczecinie zakrojone na szeroką skalę prace przy rozbudowie kościoła pw. św. Jakuba Większego Apostoła (obecna bazylika archikatedralna), zakończone w 1350 r. W tym samym 1350 roku rozpoczęto powiększanie franciszkańskiego kościoła pw. św. Jana Ewangelisty (również w Szczecinie). W roku śmierci biskupa Jana zakończono trwającą 65 lat budowę monumentalnej świątyni mariackiej w Trzebiatowie.

Pod rządami Jana von Sachsen-Lauenburg bujnie rozwijało się życie zakonne w diecezji kamieńskiej. Najliczniejszym, a zarazem i najbardziej prężnym zakonem na obszarze biskupstwa byli dominikanie, zasilający ilościowo kadry duchowieństwa kamieńskiego. W roku 1356 biskup Jan erygował klasztor augustianek w Świątkach pod Szczecinem. Dużą rolę w życiu diecezji odgrywali cystersi z Kołbacza, dzierżący w swych rękach rozległe majątki ziemskie. Na tym tle doszło do długotrwałego sporu między biskupem Janem von Sachsen-Lauenburg a konwentem w Kołbaczu. W roku 1360 biskup kamieński zakwestionował legalność transakcji z 1321 r., kiedy to cystersi nabyli od biskupa Konrada IV miasto Wierzbno. Podstawą pretensji biskupa Jana była zbyt niska, jego zdaniem, cena sprzedaży grodu. Konflikt ciągnął się miesiącami, bowiem obydwie strony wykazywały dużą nieuściępliwość. W kwietniu 1362 r. biskup Jan wraz z kapitułą katedralną rozpoczęła dochodzić swych praw na drodze procesowej w kurii papieskiej. Dopiero we wrześniu 1362 r. doszło za pośrednictwem Stolicy Apostolskiej do ugody. Cystersi zgodzili się dopłacić biskupowi kamieńskiemu 200 grzywien srebra, ten zaś raz na zawsze zrezygnował ze swych pretensji do Wierzbna. Dobra organizacja majątków zakonnych pozwalała osiągać klasztorom cysterskim nadwyżki finansowe, które przeznaczano m.in. na prace budowlane. Również w Kołbaczu dokonali cystersi gruntownej przebudowy prezbiterium swego kościoła klasztorowego w 1347 r.

Niewątpliwie jedną z największych zasług biskupa Jana von Sachsen-Lauenburg dla diecezji kamieńskiej było dokończenie odbudowy katedry pw. św. Jana Chrzciciela i otoczenie stołecznego Kamienia murami obronnymi. Miasto to zostało poważnie zniszczone w 1308 r. podczas najazdu margrabiów brandenburskich, kiedy to pastwą pożaru padły zabudowania przykatedralne wraz z samym kościołem katedralnym. Ze spalonego miasta wyprowadzili się wówczas zarówno kanonicy, jak i sam biskup. Od tego czasu kolejni biskupi rezydowali na zamku w Golczewie na Równinie Gryfickiej. Biskup Jan von Sachsen-Lauenburg oddał w r. 1363 cały klucz golczewski wraz z zamkiem biskupim w zarząd kapitule kamieńskiej, zaś uzyskane stąd sumy przeznaczył m.in. na podtrzymanie prac przy fortyfikowaniu stolicy diecezji. Sam równocześnie przeniósł się do Kamienia i rezydował w nim aż do śmierci. W tym czasie miasto otoczone zostało ciągiem solidnych murów i pojedynczą fosą. Katedrę pw. św. Jana Chrzciciela podźwignięto ze zniszczeń, jak również odbudowano i poszerzono zdewastowaną kanonię, która prawdopodobnie od tego właśnie czasu stała się siedzibą kurii biskupiej.

Biskup Jan von Sachsen-Lauenburg dbał o karność wśród duchowieństwa, zwłaszcza wyższego. Kanonicy kamieńscy, zobowiązani do stałej rezydencji przy katedrze, po wydarzeniach 1308 r. rozproszyli się po włościach rozsianych na obszarze całej diecezji. Biskup Jan wielokrotnie karcił ich za to, lecz gdy nie przyniosło to konkretnych efektów, wydał surowe przepisy nakazujące kanonikom rezydowanie przy kościele kate-

dralnym pod groźbą sankcji materialnych. Rozporządzenie o podobnej treści skierował w 1345 r. również do kanoników kapituły kolegiackiej w Kołobrzegu.

Biskup Jan troszczył się także o rozwój ekonomiczny terenów, którymi władał. W związku z tym dążył do uporządkowania systemu monetarnego na Ziemi Kamieńskiej. Z czasów jego rządów zachowały się numizmaty emisji denarów wytłaczanych najprawdopodobniej w mennicy kołobrzeszkiej, choć nie jest wykluczone, że istniał wówczas warsztat menniczny w samym Kamieniu.

W 40 lat po śmierci Jana von Sachsen-Lauenburg na stolicy biskupiej w Kamieniu zasiadł Magnus von Sachsen-Lauenburg, syn księcia sasko-lauenburskiego na Ratzebergu (bratanka biskupa Jana) i Zofii Brunszwickiej. Moment jego wstąpienia na biskupstwo św. Jana Chrzyciela był okresem zmagania w łonie Kościoła Zachodniego, rządzonego równocześnie przez trzech papieży. Poprzedni biskup kamieński Mikołaj Bock von Schippenbeil, popierający papieża Grzegorza XII, znajdował się w konflikcie z księciem słupskim Bogusławem VIII, dierżącym bezprawnie zamki i miasta biskupie, na którego nałożył uprzednio klątwę. W tej sytuacji Bogusław VIII opowiedział się za papieżem Aleksandrem V, który zdjął z księcia klątwę i równocześnie złożył z urzędu biskupa Mikołaja. Papież ten mianował 14 III 1410 r. biskupem kamieńskim na życzenie księcia Magnusa von Sachsen-Lauenburg, uprzednio kanonika kamieńskiego. Biskup elekt nie mógł jednakże objąć swej diecezji, rządzonej nadal przez Mikołaja Bocka von Schippenbeil. Gdy po bitwie grunwaldzkiej biskup Mikołaj pozbawiony został protekcji Zakonu Krzyżackiego, książę słupski wkroczył zbrojnie na teren biskupstwa i osadził na jego tronie Magnusa von Sachsen-Lauenburg.

Tymczasem postawa biskupa elekta zmieniła się diametralnie. Nie otrzymawszy jeszcze sakry, wdał się on w spór z Bogusławem VIII o zagarnięte w 1389 r. zamki biskupie i ponownie nałożył na księcia klątwę. Nadto podjął wysiłki zmierzające do uwolnienia ziem biskupich od władzy zwierzchniej Gryfitów słupskich. W swych dążeniach separatystycznych zyskał poparcie książąt wołoskich i szczecińskich, a przede wszystkim cesarza Zygmunta Luksemburskiego, który nadał w 1417 r. biskupstwo kamieńskie Magnusowi von Sachsen-Lauenburg jako bezpośrednie lenno Rzeszy. Zawiedziony w swych oczekiwaniach Bogusław VIII również zmienił front swej polityki i opowiedział się po stronie papieża Grzegorza XII, prosząc go o ustanowienie nowego pasterza w diecezji kamieńskiej. Przychylając się do prośby księcia, papież mianował na ten urząd biskupa szlezwickiego Jana III Schonelefe von Gudensberg. Ów jednak znając napiętą sytuację panującą w diecezji kamieńskiej nie zdecydował się na objęcie w niej rządów, pozostając na swej dotychczasowej stolicy. Ostatecznie zatwierdził Magnusa von Sachsen-Lauenburg na biskupstwie kamieńskim w 1418 r. wybrany na soborze papież Marcin V, który równocześnie utrzymał w mocy klątwę rzuconą na Bogusława VIII. Książę słupski zmarł wkrótce 11 II 1418 r., pozostawiając spór z biskupstwem nie rozwiązany. Po jego bezpotomnej śmierci walkę kontynuowała wdowa po nim Zofia Holsztyńska.

W tym czasie cała diecezja ogarnięta była anarchią z powodu wzajemnego zwalczania się dwóch stronników istniejących w łonie kleru kamieńskiego. Jedno z nich popierało interesy książąt słupskich, drugie zaś obstawało przy biskupie Magnusie. Dramatyczną sytuację biskupstwa potęgował nadto fakt, iż rzeczywiste rządy sprawował w nim archidiakon trzebudzicki Konrad Bonow, człowiek okrutny i rozpustny (zamordowany niebawem w 1419 r.). Nic więc dziwnego, że gdy po rezygnacji biskupa hildesheimskiego Jana von Hoya papież Marcin V mianował Magnusa von Sachsen-Lauenburg 10 V 1424 r. nowym pasterzem tej diecezji, ten bez większego żalu opuścił swą dotychczasową ovczarnię. Na tronie biskupstwa Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Hildesheim zasiadł przez 28 lat, pozostawiając po sobie dobre wspomnienie jako bis-

kup reformator, protektor odnowy życia kościelnego w diecezji, rzecznik przywrócenia karności i obyczajności wśród kleru. W swym dziele odnowy znalazł oparcie w działalności augustianina Jana Buscha, a pod koniec swych rządów w misji Mikołaja z Kuzy, przybyłego do diecezji Hildesheim w 1451 r. Biskup Magnus von Sachsen-Lauenburg zmarł 21 IX 1452 r., zaś dzieło jego reformy upadło niebawem, czego tragiczne skutki dało się dotkliwie odczuć już w niedalekiej przyszłości w dobie Reformacji.

Krzysztof Rafał Prokop

SUMMARY

John I (1317-1370) from prince's house of Sachsen-Lauenburg. Being an archdeacon of Dymin (Demmin) he became on 3rd of September 1343 an ordinary bishop of St John Baptist's see in Kamień (Canmin). The most part of his rule he devoted to fighting for pope's exemption for Kamień diocese. Those struggles and legal proceedings in the Papal Curia were going on in two periods: from 1343 to 1349 and from 1360 to 1380. Finally pope's exemption was granted to Kamień bishopric on 13th of July, 1380 by pope Urban V (after the death of bishop John I). He actively participated in local dynastic conflicts with the thought of creation a separate bishop's principality (with capital in Kamień) as a direct fief of the Reich. His efforts in this field was ended in failure and he had to submit to native princes again. Bishop John I was a prominent organizer and manager of lands of his diocese. Under his rules many chantries were endowed and a lot of churches were built or restored. In forty years after his death, the close relative of bishop John - Magnus von Sachsen-Lauenburg, was nominated to episcopal capital in Kamień. Magnus (d. 1452) was bishop of Kamień at difficult times during the threefold papal schism and Council in Constance. In 1424 he had left Kamień and took up bishopric in Hildesheim (Lower Saxony).

Krzysztof Rafał Prokop

BIBLIOGRAFIA

BÜTZOWE E., *Stadt und Kirche in Pommern in ausgehenden Mittelalter bis zur Einführung der Reformation*, Baltische Studien N.F., t. XIV, Szczecin 1910; CHORZĘPA M., *Od Ottona do Erazma*, Prezbiterium 6-8, Szczecin 1974; GROMNICKI T., *Świętopietrze w Polsce*, Kraków 1908; GROTEFEND O., *Die Siegel der Bischöfe von Kammin und ihres Domkapitels*, Baltische Studien N.F., t. XXVI, Szczecin 1924; *Historia Pomorza*, t. I, cz. 1 i 2, Poznań 1972; HOOGEWEG M., *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, t. I i II, Szczecin 1924-25; KIERSNOWSKI R., *Monety biskupów kamieńskich z XIII i XIV wieku*. Wiadomości Numizmatyczne, t. VI, Warszawa 1962; LEWICKI A., *Kilka przyczynków do dziejów Kazimierza Wielkiego - cz. II*, *Kwartalnik Historyczny*, r. III, Lwów 1889; MARCINIAK R., *Dobra kapituły kamieńskiej do połowy XV wieku*, Szczecin 1970; NOWOGRODZKI S., *Pomorze Zachodnie a Polska w latach 1323 - 1370*, *Rocznik Gdański*, t. IX-X, Gdańsk 1935-36; *Walka o biskupstwo kamieńskie za Kazimierza Wielkiego*, *Jantar*, r. II, z. 4, Gdynia 1938; STEPIŃSKI W., *Uwagi do najstarszych dziejów Kościoła w Kamieniu Pomorskim do XIV wieku*, Prezbiterium 6-8, Szczecin 1974; WALICKI J., *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna*, Lublin 1960; WEHRMANN M., *Bischof Johann I von Camin 1343-1370*, Baltische Studien, t. XLVI, Szczecin 1896; *Kammin und Gnesen*, *Zeitschrift d. histor. Gesellschaft f. Provinz Posen*, t. XI, Poznań 1896; *Vatikanische Nachrichten zur Geschichte der Camminer Bischöfe im 14. Jahrhundert*, Baltische Studien N.F., t. VIII, Szczecin 1904; *Urkunden zur Caminer Bistumsgeschichte auf Grund der Avignonesischen Supplikenregister*, Szczecin 1913 - Reg. nr 6,16,17,47,67,73, 148,152; *Mon. Pol. Vat.*, nr 4,14,26,38,132, III, nr 393; *Kod. Dypl. Wpol.*, II, nr 1256; *Vet. Mon. Pol.*, I, nr 601, 602,604,605,607, 614, 649,773.

Uproszczone drzewo genealogiczne sasko-lauenburskiej gałęzi rodu książąt Anhalt

Albrecht (+1080) hr. Ballenstädt

∞

Adełajda, c. Ottona margrabiego Miśni

●

●

●

Jan I (+30 VII 1286), ks. saski na Lauenburgu od 1260

∞

Ingeborga, c. Eryka ks. Smalandii

Jan II (+1321) Linia książąt sasko-lauenburskich na Bergedorfie (wygasa w 1401)

Eryk II (+1386)

ks. sasko-lauenburski na Ratzeburgu od 1359

∞

Agnieszka, c. Jana III hr. Holcztynu

Eryk IV (+21 VI 1411) ks. sasko-lauenburski na Ratzeburgu od 1386

∞

Zofia, c. Magnusa II ks. Brunzswiku

Helena

∞

Jan II (+1383), hr. Hoya

Jan III, bp Paderborn 1393-99, bp Hildesheim 1398-1424 (po nim bp MAGNUS objął biskupstwo)

Jutta

∞

Gerard (+1383), hr. Hoya

Henryk, bp Verden (w prowincji mogunckiej) 1407-1426

JAN I (+1370), bp Kamienia od 1343

Mechtylda (+1405) od 1386 opatka w północno-saskim klasztorze NMP, św. Aleksandra i św. Wawrzyńca diakona w Wienhausen

Eryk I (1359), ks. sasko-lauenburski na Ratzeburgu od 1305
Elżbieta, c. Bogusława IV, ks. pomorskiego na Wołogoszy

Eryk V (+1436)

ks. sasko-lauenburski na Ratzeburgu od 1411

Bernard IV (+1463), ks. sasko-lauenburski na Ratzeburgu od 1436

Aleksander (+1421)

kanonik w Hildesheim

MAGNUS (+21 IX 1452), bp Kamienia 1410-1424, bp Hildesheim od 1424

Linia książąt sasko-lauenburskich na Ratzeburgu (wygasa w 1689)